

พิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ”

สุจิตต์ วงษ์เทศ

พิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ”
สุจิตต์ วงษ์เทศ

พิธีกรรม
“ผี-พราหมณ์-พุทธ”

สุจิตต์ วงษ์เทศ

พิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ”

• สุจิตต์ วงษ์เทศ

พิมพ์ครั้งแรก : มีนาคม 2569

ราคา 345 บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

สุจิตต์ วงษ์เทศ. พิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ”. กรุงเทพฯ : มติชน, 2569.

336 หน้า.

1. พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม -- ไทย. I. ชื่อเรื่อง.

390.09593

ISBN 978-974-02-1999-6

สำนักพิมพ์มติชน | www.matichonbook.com

ที่ปรึกษาสำนักพิมพ์ : อารักษ์ คคะนาท, สุพจน์ แจ็งเร็ว

ผู้อำนวยการสำนักพิมพ์ : มณฑล ประภากรเกียรติ

รองผู้จัดการสำนักพิมพ์ : ประภาพร ประเสริฐโสภาก, หทัยชนก ชิวไมกะข

บรรณาธิการอาวุโส : สุภชัย สุชาติสุธารธรรม • บรรณาธิการบริหาร : ปิยวัฒน์ สีแดงกุล

หัวหน้ากองบรรณาธิการ : พิรณัฐ เปี่ยมศักดิ์สันติ • พิสูจน์อักษร : พัทธน์นลิน อินทรหอม

ศิลปกรรม-ออกแบบปก : เรือนแก้วการพิมพ์

ประชาสัมพันธ์และการตลาด : ศศธร ณ ตะกั่วทุ่ง, สมิต ชินดำ,

โบนิสา ศรีสิงห์, อรจิรา ว่องรัตนะไพศาล

จัดทำโดย : บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน) 12 ถนนเทศบาลนฤมาล ประชาณเวิลด์ 1 เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 1235

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มติชน 12 ถนนเทศบาลนฤมาล ประชาณเวิลด์ 1 เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 2000, 2108

จัดจำหน่ายโดย : บริษัทงานดี จำกัด (ในเครือมติชน) 12 ถนนเทศบาลนฤมาล ประชาณเวิลด์ 1

เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900 โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 3350-3360

Matichon Publishing House a division of Matichon Public Co., Ltd.

12 Tethsabannarueman Rd., Prachanivate 1, Chatuchak, Bangkok 10900 Thailand

 matichonbook @matichonbook @MatichonBooks

 @matichonbook @matichonbooks matichonbook

ในกรณีที่มีหนังสือข้อผิดพลาดจากการพิมพ์ เช่น หน้าขาดหาย หน้าซ้ำ หน้าสลับ เข้าเล่มกลับหัว กรุณาติดต่อมาที่ email: matichonbook.sales@gmail.com หรือ inbox matichonbook เพื่อขอเปลี่ยนแปลงใหม่

สั่งซื้อหนังสือจำนวนมากในราคาพิเศษ ติดต่อที่ บริษัทงานดี จำกัด โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 3353

 MATICHON
PREMIUM
PRINT

ฝ่าย MATICHON PREMIUM PRINT : บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน) รับผิดชอบสั่งพิมพ์ทุกประเภท

โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 2419, 2424 email: print.matichon@gmail.com Matichon Premium Print

สารบัญ

คำนำ	8
บทนำ	12
1. เกี่ยวข้าว เดือนอ้าย	38
2. นวดข้าว เดือนยี่	55
3. สู่วัวธัญข้าว เดือน 3	62
4. เลี้ยงผีเรือนผีบ้าน เดือน 4	97
5. ขอฝน, สงกรานต์ เดือน 5	107
6. ไถนา เดือน 6	191
7. ไถนา เดือน 7	210
8. ทำนา เดือน 8	217
9. นาหวาน นาดำ เดือน 9	229
10. เชนผีดินผิน้ำ เดือน 10	236
11. แข่งเรือ เสี่ยงทาย เดือน 11	259
12. ขอขมาผิน้ำผิดิน เดือน 12	274

คำนำ

พิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ” มีทั้งนอกวัดและในวัด ซึ่งผมได้ประสบการณ์ตรงบางเรื่องและบางส่วน

นอกวัด ผมเกิดและเติบโตในชุมชนท้องถิ่นมีวัฒนธรรม “เจ้าคนลาว” ใหัวเจ้าตรุษจีนแต่จีวขณะเดียวกันเช่นผีฟ้าลาวพวน แล้วขอฝนด้วยการแห่ นางแมวและจุดบั้งไฟ

ในวัด ผมเรียนหนังสือตั้งแต่ประถม-มัธยม-มหาวิทยาลัย ตามข้อจำกัดทางเศรษฐกิจของทางบ้านด้วยการเป็นเด็กวัด แล้วอาศัยกินข้าวกันบาตรนานมากกว่า 10 ปี ซึ่งต้องอยู่ในพิธีกรรมตลอดปีของวัดบ้านนอกและวัดในกรุงเทพฯ จึงคุ้นเคยลักษณะแตกต่างของพิธีกรรมวัดราษฎร์กับวัดหลวง

เมื่อเลือกทำอาชีพสื่อมวลชนที่ต้องคลุกคลีกับความเคลื่อนไหวทางสังคมและเศรษฐกิจ-การเมือง

อันมีวัฒนธรรมเป็นฐานรากแข็งแรง ได้หล่อหลอมวิถีชีวิตต่างจากเดิมเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรม ว่าเริ่มแรกเพื่อเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจยังชีพของคนในสังคมอ่อนแอทางเทคโนโลยี แต่หลังจากนั้นประเพณีพิธีกรรมถูกใช้งานการเมืองการปกครองหล่อหลอมให้คนยอมจำนนเพื่อผดุงอำนาจของชนชั้นนำ

จากนั้นผมใช้เป็นพื้นฐานงานข่าวและงานเขียนบทความเชิงสารคดีเสนอต่อสาธารณะ แต่พบภายหลังว่าหลายเรื่องข้อมูลบกพร่อง และอีกหลายประเด็นผมเข้าใจคลาดเคลื่อน จึงทบทวนแก้ไขทั้งหมดแล้วพิมพ์รวมไว้ในเล่มนี้

พิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ” น่าจะมีหลายส่วนยังผิดพลาด เพราะตรวจสอบหลักฐานไม่ครบถ้วน หรือตีความไม่รัดกุม ซึ่งต้องแก้ไขปรับปรุงต่อไป

แต่ไม่แน่ใจว่าจะทันแก้ไขหรือไม่? เพราะเวลาเหลือไม่มาก

สุจิตต์ วงษ์เทศ

มกราคม 2569

พิธีกรรม
“ผี-พราหมณ์-พุทธ”

สุจิตต์ วงษ์เทศ

บทนำ

พิธีกรรมต้องทำตลอดปี เพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ในการทำมาหากินของชุมชนเกษตรกรรมเริ่มแรกเมื่อหลายพันปีมาแล้ว จากนั้นทำสืบเนื่องเป็นประเพณี 12 เดือนไม่ขาดตอนจนถึงปัจจุบันเป็นประเทศไทย

เหล่านี้เป็นหลักฐานสำคัญสนับสนุนหนักแน่นว่าคนไทยในประเทศไทย ทั้งคนไทยและคน “ไม่ไทย” มีบรรพชนเป็นคนในชุมชนเกษตรกรรมเริ่มแรกเมื่อหลายพันปีมาแล้ว ดังนั้นคนไทยจึงไม่ได้อพยพยกโขยงถอนรากถอนโคนมาจากจีน ตามที่มีในประวัติศาสตร์แห่งชาติของไทย

พิธีกรรมเริ่มแรกของอุษาคเนย์ เนื้อในศาสนาผี

ต่อมาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กับศาสนาพุทธจากอินเดีย แผ่มาผสมกลมกลืนกับศาสนาผี เป็นพิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ” ทำสืบเนื่องต่อมาสม่ำเสมอเป็น

ประเพณีของบ้านเมือง, รัฐ, ราชอาณาจักร

ครั้นนานไปบางประเพณีเล็กร้าง แต่หลายประเพณีมีในไทยสืบเนื่องถึงปัจจุบัน เช่น พิธีกรรมหลังความตาย (งานศพ), ทำขวัญ (ผูกข้อต่อแขน), ผีฟ้า (ผีแถน), ขอฝน (สงกรานต์), ขอขมาผิ น้ำผิ ดิน (ลอยกระทง) ฯลฯ

ความเป็นมาของพิธีกรรม สรุปย่ออย่างง่าย ๆ ดังนี้

1. เริ่มแรกก่อรูปเป็นพิธีกรรมทางศาสนาผี เกี่ยวกับทำไร่ทำนาทำมาหากินโดยพึงพาธรรมชาติของคนในชุมชนดั้งเดิมมากกว่า 3,000 ปีมาแล้ว

2. หลังรับวัฒนธรรมอินเดีย ชุมชนดั้งเดิมถูกผลักดันให้เติบโตเป็นเมืองขนาดใหญ่ระดับรัฐที่มีชนชั้น นำรับพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธ ราว 1,500 ปีมาแล้ว ราวหลัง พ.ศ. 1000

3. ต่อมาพระราชาของบ้านเมืองในไทยสมัยโบราณรับพิธีกรรมทางศาสนาผี (สมมุติเรียกพิธีราชภฏร์) ไปพัฒนาด้วยการผสมกลมกลืนพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาพุทธ (สมมุติเรียกพิธีหลวง) จนที่สุดเป็นพิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ” ที่พระราชาต้องแสดงตนเป็นผู้นำในพิธีกรรมนั้น ดังนี้

(1.) สร้างความเชื่อถือในหมู่ราชภฏร์เรื่องความมั่นคงและมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ของรัฐ อันส่งผลถึงการกินดีอยู่ดีของราชภฏร์ (2.) พระราชาถ้าไม่แสดงตนในพิธีกรรมประจำปี จะมีอันเป็นไปด้วยอำนาจเหนือธรรมชาติบันดาลให้

14 พิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ”

บ้านเมืองลุ่มจม และพระราชชาติถึงสิ้นบุญสิ้นวาสนา ดังมีเรื่องเล่าจำนวนมากในตำนานท้องถิ่น รวมทั้งตำนานนางนาคเมืองพระนครหลวง (นครทม)

นาฏกรรมแห่งรัฐ โดยพระราชชาติแสดงตนในพิธีกรรมประจำปี คือการแสดงอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของพระราชชาติว่าเป็นผู้ยิ่งใหญ่ดุจเทพเจ้าบนฟ้าในพระราชพิธีต่างๆ ที่ให้ความสำคัญแก่ขบวนแห่เอิกเกริกเป็นนาฏกรรมแห่งรัฐ ซึ่งมีความหมายต่างๆ (สรุปจากเรื่อง “รัฐนาฏกรรม” ของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ใน *มติชนสุดสัปดาห์* ฉบับประจำวันที่ 1-7 มิถุนายน 2555 หน้า 30) ดังต่อไปนี้

(1.) แสดงความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ เพราะทุกคนในขบวนแห่ต้องแต่งเครื่อง “เต็มยศ” แม้แต่ “ไพร่พล” ที่ถูกเกณฑ์เข้าขบวนก็ต้องสวมเสื้อสีต่างๆ ตามที่ทางการจัดหาให้ และมีกำหนดกฎระเบียบเคร่งครัดในการแต่งตัว

(2.) แสดงสถานภาพสูงสุดของพระราชชาติ หรือบุคคลที่พระราชามอบหมายให้ทำหน้าที่แทน ด้วยการกำหนดตำแหน่งที่ประทับหรือที่ตั้งอยู่กึ่งกลางขบวนค่อนไปข้างหน้า ซึ่งแวดล้อมด้วยผู้คนพลไพร่ทั้งหน้าหลัง โดยมีเครื่องยศขนาดใหญ่ยกสูงเห็นชัดแต่ไกลๆ นำเกรงขาม

(3.) แสดงช่วงชั้นทางสังคมที่ตอกย้ำความไม่เสมอภาค อันเป็นระเบียบที่ขาดมิได้ในสังคมสงบสุขตามความเชื่อที่ถูกสร้างขึ้น ด้วยการกำหนดลำดับในขบวนแห่ว่า

เจ้านายเชื้อวงศ์ใกล้ชิดต้องอยู่ตรงไหน? ใกล้ไกลจาก พระราชาเท่าไร? ส่วนขุนนางชั้นยศต่างกันมีลำดับลด หลั่นไล่เรียงกันไป ซึ่งใครจะเลือกที่ทางตามใจชอบมิได้ เป็นอันขาด ทั้งนี้เพราะความไม่เสมอภาคเป็นระเบียบ ที่ขาดไม่ได้ในสังคมที่ต้องการความสงบสุข

(4.) แสดงฐานะทางสังคมของประชาชนอยู่ล่างสุด ทำหน้าที่หมอบกราบตามรอยทางที่พระราชาผ่านไป ซึ่งเป็นฉากที่ขาดเสียมิได้ในขบวนแห่ของรัฐนาฏกรรม อัน เป็นสิ่งยืนยันระเบียบเคร่งครัดที่หล่อเลี้ยงอารมณฺ์และ ความรู้สึกของประชาชนให้อุ่นอกอุ่นใจว่าตนจะมีชีวิต อย่างมั่นคงได้ตลอดปี

(5.) แสดงพลังของพิธีกรรมผ่านนาฏกรรม เข้าไป แทนที่อำนาจที่เป็นจริง

พิธีราชฎร์-พิธีหลวง

พิธีกรรมประจำปีเกี่ยวกับการทำมาหากินโดยทั่วไป กว้างๆ 2 ระดับ เรียกพิธีราชฎร์กับพิธีหลวง

1. **พิธีราชฎร์** หมายถึง พิธีกรรมของประชาชนชาวไร่ ชาวนา ตามความเชื่อทางศาสนาผี ตั้งแต่สมัยดั้งเดิมเริ่ม แรก มากกว่า 3,000 ปีมาแล้ว โดยมีหลักฐานยืนยันทาง วิชาการประวัติศาสตร์โบราณคดีและมานุษยวิทยา ซึ่ง พบร่องรอยว่ายังถือปฏิบัติสืบเนื่องถึงปัจจุบัน

16 พิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ”

หัวหน้าเผ่าพันธุ์ดั้งเดิมเป็น “หมอมด” (มาจากภาษาเขมรว่า “มะมัวด” หมายถึง หมอขวัญ หรือ หมอผี) เป็นหัวหน้าพิธีกรรมเพื่อชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ในพืชพันธุ์ว่านยาข้าวปลาอาหาร หรือความมั่นคงและมั่งคั่งทางอาหารของชุมชน

2. **พิธีหลวง** หมายถึงพิธีกรรมประจำปีของราชสำนัก ซึ่งมีที่มา 2 ทาง ดังนี้

(1.) รับจากพิธีราษฎร์ และ (2.) รับวัฒนธรรมอินเดีย มาผสมผสานกับความเชื่อเดิมของพิธีราษฎร์ กลายเป็นพิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ” ที่มีลักษณะสูงส่งซับซ้อนและใหญ่โตโอ้อวดลังการ

พระราชารหรือกษัตริย์ทำพิธีด้วยตนเอง หรือมอบให้ “นักบวช” ได้แก่ หมอพราหมณ์ ฯลฯ เป็นหัวหน้าทำพิธีกรรมเพื่อบ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ มีความมั่งคั่งและมั่นคงทางพืชพันธุ์ว่านยาข้าวปลาอาหาร

เมื่อใดพระราชารหรือกษัตริย์ไม่ทำพิธีกรรมประจำปีตามกำหนดสืบเนื่องมา เมื่อนั้นอำนาจเหนือธรรมชาติ (ได้แก่ ผี, นาค) จะลงโทษด้วยการบันดาลให้บ้านเมืองล่มจม และพระราชารหรือกษัตริย์ถูกทำให้ไม่มีชีวิต ซึ่งพบความเชื่ออย่างนี้ในเอกสารเกี่ยวกับเมืองพระนครหลวง (นครธม ในกัมพูชา) และอยุธยา

พิธีราษฎร์-พิธีหลวง มีการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันสม่ำเสมอจนปัจจุบัน ดังนี้

ช่วงแรก พิธีหลวงรับพิธีราษฎร์ไปสร้างสรรค์ด้วยการผสมกลมกลืนวัฒนธรรมจากภายนอก (คือ อินเดีย, เปอร์เซีย (อิหร่าน), จีน ฯลฯ) แล้วส่งกลับแบบแผนใหม่ให้พิธีราษฎร์

จากนั้น พิธีราษฎร์รับพิธีหลวง (บางอย่าง) ไปปฏิบัติตามเท่าที่เข้าใจและเท่าที่ทำได้ไม่ทั้งหมด เพื่อผนึกประชาชนเข้าด้วยกันเป็นส่วนหนึ่งของพิธีหลวง หมายถึงเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ใต้อำนาจรัฐเจ้าของพิธีหลวงขณะนั้น

พิธีหลวงครอบพิธีราษฎร์ จนมองไม่เห็นเค้าว่ามีต้นตอรากเหง้าจากศาสนาผี โดยเฉพาะความเชื่อทางศาสนาผีเรื่องขวัญ ฤกวิญญาณจากศาสนาพุทธครอบหุ้มไว้จนแยกไม่ออกกว่าขวัญหรือวิญญาณ ดังนี้

ขวัญ คือ พลังชีวิตของคน มาจากความเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติ ว่า “มีขวัญ จึงมีชีวิต” **พลังของสิ่งมีชีวิต** เรียก “ขวัญ” และ **พลังของสิ่งไม่มีชีวิต** เรียก “ผี”

ความเป็นคนทางศาสนาผี มี 2 ส่วนที่มีความสำคัญเท่ากัน ได้แก่ (1.) ส่วนเป็นตัวตน เรียกร่างกาย (2.) ส่วนไม่เป็นตัวตน เรียกขวัญ ซึ่งได้จากคำจื๋นว่า “หวั่น” (มีใช้ในหลายเผ่าพันธุ์ แต่เรียกชื่อต่างกัน) หมายถึง (ก.) ส่วนที่ไม่มีรูปร่าง (ข.) จับต้องไม่ได้ (ค.) มองไม่เห็น (ง.) เคลื่อนไหวได้ (จ.) ลักษณะเป็นหน่วย มีหลายหน่วย (ฉ.) แต่ละหน่วยสิงสู่อยู่กระจายตามส่วนต่างๆ ของคน, สัตว์, พืช, สิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้, อาคารสถานที่ ฯลฯ

18 พิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ”

ขวัญของคน บนหัวตรงกลางกระหม่อม เรียก จอมขวัญ (หรือขวัญกก) นอกนั้นเรียกตามชื่ออวัยวะ ได้แก่ ขวัญหู, ขวัญตา, ขวัญใจ, ขวัญมือ, ขวัญแขน, ขวัญขา ฯลฯ

ขวัญแต่ละคนมีเท่าไร? ขึ้นอยู่กับความเชื่อของกลุ่มชนนั้นๆ เช่น ไทดำในเวียดนามเชื่อว่า “มีราว 80 ขวัญ อยู่ข้างหน้า 30 อยู่ข้างหลัง 50 ขวัญ” และ “ขวัญเป็นองค์ประกอบสำคัญอันจะขาดไม่ได้ของชีวิต มีขวัญจึงมีชีวิต”

[ชาติพันธุ์นิพนธ์การตาย โดย ฉัสมรา ชมะวรรณ มุกดาวิจิตร ในหนังสือ *ทฤษฎีบ้านเมืองฯ* สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2553 หน้า 150]

ขวัญสัตว์ ได้แก่ ขวัญวัว, ขวัญควาย ฯลฯ

ขวัญพืช ได้แก่ ขวัญข้าว ฯลฯ

ขวัญสิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ ได้แก่ ขวัญเกวียน, ขวัญล้อเลื่อน, ขวัญครก, ขวัญสากตำข้าว, ขวัญกระดัง, ขวัญกระบุงปังกี ฯลฯ

ขวัญอาคารสถานที่ ได้แก่ ขวัญลาน (นวดข้าว), ขวัญยุ้ง, ขวัญเรือน, ขวัญบ้าน, ขวัญเมือง เป็นต้น

คนพื้นเมืองอุษาคเนย์นับถือศาสนาผี และทุกชาติพันธุ์มีความเชื่อคล้ายคลึงกันเกี่ยวกับขวัญตั้งแต่หลายพันปีมาแล้วสืบจนทุกวันนี้ ว่าคนตายเพราะขวัญหายจากร่างของคน แล้วหาทางกลับร่างไม่ถูก ถ้าเรียกขวัญคืน

ร่างได้คนก็ฟื้นคืนเป็นปกติ จึงมีพิธีเรียกขวัญต่อเนื่อง
หลายวันหลายคืน ขอให้ขวัญกลับเข้าร่าง (แต่ไม่สำเร็จ)

ทำขวัญ คนมีความเชื่อร่วมกันว่าถ้าขวัญอยู่คู่กับ
ร่างกาย เจ้าของขวัญจะมีความสุขสบาย แต่ถ้าขวัญออก
จากร่างกายไป เจ้าของขวัญจะไม่เป็นปกติ อาจเจ็บไข้
ได้ป่วยจนถึงตาย

เมื่อใดก็ตามที่เจ้าของขวัญเจ็บป่วยมาก แสดงว่า
ขวัญไม่ได้อยู่กับตัว ผู้ใหญ่ในครอบครัวจำเป็นต้องจัด
พิธีเรียกขวัญให้กลับเข้าสู่ตัว เพื่อความเป็นสิริมงคลและ
ความอยู่ดีมีสุขของเจ้าของขวัญ

พิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญ เรียกว่าทำขวัญหรือสู่ขวัญ
หรือเรียกขวัญในทุกช่วงสำคัญของชีวิต ตั้งแต่เกิดหรือ
ก่อนเกิด จนถึงตายและหลังตาย เพื่อให้ผู้รับทำขวัญ
พ้นจากความวิตกกังวลหวาดกลัวหรือตกใจต่อเหตุการณ์
เคราะห์หามยามร้าย และต่อการเปลี่ยนแปลง สู่
สภาพแวดล้อมใหม่ หรือเท่ากับสร้างความมั่นใจและ
ความมั่นคงแก่ผู้รับขวัญ

เหตุที่ต้องทำขวัญมีทั้งดีและไม่ดี **เหตุดี** เช่น ได้
แต่งงาน, ได้ลูก, ได้ลาภ, ได้เลื่อนยศถาบรรดาศักดิ์,
ได้ข้าวปลาอาหาร, ได้ขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ รวมทั้งได้บวช
เหตุไม่ดี เช่น ผันร้าย, ลูกตาย, ผัวหรือเมียตาย, ตกใจ,
เสียใจ, หนีร้อนพึ่งเย็น ฯลฯ รวมทั้งเจ็บไข้ได้ป่วย

ส่วนความเชื่อตามศาสนาพุทธมีวิญญาน หมายถึง

20 พิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ”

ถึงสิ่งที่เชื่อกันว่ามีอยู่ในร่างกายของทุกคน เมื่อคนตาย วิญญาณจะล่องลอยออกไปหาที่เกิดใหม่ เรียกเวียนว่ายตายเกิด

หลังรับศาสนาพุทธจากอินเดียและลังกา มีความเชื่อเปลี่ยนแปลงไปเป็นเรื่องวิญญาณ แต่ปนกับขวัญ ทำให้พิธีศพแบบพุทธกลับถูกปรับเป็นแบบศาสนาผี มีพิธีกรรมใช้เวลานานมาก อาจนานที่สุดในโลกก็ได้

วิญญาณในภาษาไทย ใช้ลักษณะนามว่า ดวง (หมายถึงดวงวิญญาณ) คล้ายจะบอกว่ามีสัณฐานกลม และมีแสงสว่าง แต่ยังไม่เคยพบหลักฐานประวัติศาสตร์โบราณคดีว่ามีรูปดั้งเดิมแท้จริงอย่างไร? (ขวัญมีรูปร่างตามความเชื่อดีกดำบรรพ์ ดังจะพบต่อไปข้างหน้า)

ขวัญหาย กลายเป็นวิญญาณ เมื่อวิญญาณในศาสนาพุทธกับพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์นำเข้าจากอินเดีย มีบทบาทแทนที่ความเชื่อดั้งเดิมเรื่องขวัญในศาสนาผีของภูมิภาคอุษาคเนย์ ส่งผลให้ความทรงจำพราแลือนเกี่ยวกับขวัญแล้วมีคำอธิบายต่างจากเดิม เพราะยกขวัญปนวิญญาณ

พิธีกรรมคืออะไร? มาจากไหน?

พิธีกรรม หมายถึงความเชื่อที่ถูกจัดการเป็นรูปธรรม ให้มองเห็นและจับต้องได้ รวมทั้งเข้าถึงไม่ยาก เพื่อการ

ดำรงชีวิตอยู่รอดร่วมกันของชุมชน

[“ความเชื่อ” เป็นนามธรรมที่มองไม่เห็น, จับต้องไม่ได้, และเข้าถึงยากมาก]

นิยามอีกแนวหนึ่งว่าพิธีกรรมคือ (1.) ความเชื่อซึ่งเป็นนามธรรมที่มองไม่เห็น, จับต้องไม่ได้, และเข้าถึงไม่่ง่าย แต่ (2.) ถูกจัดการเป็นรูปธรรมที่มองเห็น, จับต้องได้, เข้าถึงไม่ยาก และ (3.) มีความประสงค์เดียวกัน เพื่อดำรงชีวิตอยู่รอดปลอดภัยร่วมกัน จึงมีกิจกรรมความเคลื่อนไหวต่อเนื่องยาวนานเป็นประเพณี

ประเพณีพิธีกรรมมีขึ้นจากความเชื่อเพื่อความอยู่รอดของคน ด้วยวิธีจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน, คนกับธรรมชาติ, และคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งอาจแบ่งกว้างๆ 2 อย่าง ได้แก่ (1.) ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย (หรือ “จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน”) และ (2.) ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน หรือ “ประเพณีพิธีกรรม 12 เดือน”

[นิยามและคำอธิบายรวบรวมมาสรุปใหม่จากข้อเขียนทางวิชาการหลายเรื่องของ อ. ศรีศักร วัลลิโภดม รวมทั้งล่าสุดเรื่อง *ประเพณี 12 เดือน : ความหมายและการเปลี่ยนแปลง* จากเพชญ์นิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ เผยแพร่เมื่อ 6 มิถุนายน 2559]

พิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ” หมายถึงพิธีกรรมทั้งหลายในโลกรวมทั้งในไทย มีต้นตอรากเหง้าจากความเชื่อ

22 พิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ”

ทางศาสนาผี หลังจากนั้นแต่ละแห่งมีพัฒนาการต่างกัน ตามความเชื่อทางศาสนาใหม่ที่รับมาผสมกลมกลืน ส่วน พิธีกรรมทางศาสนาผีในไทยมีความเก่าแก่สุดมากกว่า 3,000 ปีมาแล้ว (รายละเอียดมีในหนังสือ *ศาสนาผี* ของ สุจิตต์ วงษ์เทศ สำนักพิมพ์มติชน พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2568)

ในที่นี้มีเนื้อหาหลักเรื่องประเพณีพิธีกรรมประจำปี เกี่ยวกับการทำมาหากิน

ชุมชนเกษตรกรรมเริ่มแรกหลายพันปีมาแล้ว มีความเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติทางศาสนาผี ว่าผี บันดาลทั้งเรื่องดีและเรื่องไม่ดี ดังนั้นต้องมีพิธีกรรมพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติ เพราะมีการเพาะปลูกแบบพึ่งพาธรรมชาติที่มนุษย์ควบคุมมิได้ ดังนั้น

(1.) ชุมชนเกษตรกรรมเริ่มแรก มีการเพาะปลูกแบบพึ่งพาธรรมชาติที่มนุษย์ควบคุมมิได้ คือ ดิน, น้ำ, ลม, ไฟ

(2.) ดิน, น้ำ เพื่อการเจริญเติบโตของพืชพันธุ์ ส่วน ลมกับไฟ คือความร้อน เพื่อบ่มเพาะพืชพันธุ์ให้สุกงอมพร้อมกินได้

(3.) ดังนั้น ต้องมีพิธีกรรมแต่ละครั้ง แต่ละฤดูกาล นานหลายวันต่อเนื่องเพื่อวิงวอนร้องขอเป็นประจำทุก ฤดูกาลต่อผีผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติทางศาสนาผี ให้ควบคุมธรรมชาติตลอดปีเพื่อบันดาลความอุดมสมบูรณ์

ในพืชพันธุ์ว่านยาข้าวปลาอาหารให้ชุมชน

พิธีกรรมหลายระดับ มีทั้งทับซ้อนปนกันและแยกกัน จำแนกได้ต่อไปนี้

(1.) **ภูมิภาค** มีคนจากหลายชุมชนบ้านเมืองสองฝั่งโขงมาทำพิธีร่วมกัน เช่น ผาแต้ม (อ. โขงเจียม จ. อุบลราชธานี)

(2.) **เมือง** ศูนย์รวมพิธีของเมือง เช่น ลานกลางเมือง

(3.) **บ้าน** ศูนย์รวมของชุมชนหมู่บ้าน เช่น ลานกลางบ้าน, ศาลตายาย, ศาลปู่ตา

(4.) **เรือน** พิธีของใครของมันเป็นส่วนครัวเรือน ซึ่งทำบริเวณพื้นที่เพาะปลูกของตน

สืบเนื่องพิธีกรรม ตั้งแต่เริ่มแรกถึงปัจจุบันหลายพันปีมาแล้วในบางพิธีกรรมและบางระดับ ซึ่งมีพัฒนาการทั้งประสมประสานกันเอง และทั้งต่างวัฒนธรรมที่แลกเปลี่ยนสมัยต่อมา ดังนี้

(1.) **ประสมประสานกันเอง** หมายถึง พิธีกรรมของคนบนภาคพื้นทวีปประสมประสานกับคนจากหมู่เกาะ หรือพิธีกรรมของคนทางเหนือประสมประสานกับพิธีกรรมของคนทางใต้

(2.) **ประสมประสานต่างวัฒนธรรม** หมายถึง ประสมประสานประเพณีพื้นเมืองดั้งเดิม กับประเพณีพราหมณ์และพุทธที่รับเข้ามาใหม่จากอินเดีย เป็นต้น

24 พิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ”

[จากหลักฐานการสืบเนื่องของประเพณีพิธีกรรมขอความอุดมสมบูรณ์ ย่อมเป็นพยานสำคัญว่าคนไทยไม่ได้มาจากไหน? แต่มีพัฒนาการอยู่ที่นี้ คือที่อุษาคเนย์]

ปีนักษัตรทางจันทรคติ

ปีนักษัตร มีต้นตอผ่านจากจีน (อินเดียไม่มีปีนักษัตร) แผล่ถึงอุษาคเนย์และไทยเมื่อไร? ไม่พบหลักฐานตรง แต่เชื่อว่าแผล่มาจากจีนพร้อมกับเทคโนโลยีปลูกข้าวนาดำ ทำนาทदन้าราว 2,500 ปีมาแล้ว

เดือน 1 คือ เดือนอ้าย (จันทรคติ) (พฤศจิกายน-ธันวาคม) ขึ้นปีนักษัตรใหม่ ตรงกับปัจจุบันเรียกขึ้นปีใหม่ เพราะข้าวสุกเต็มที่พร้อมเก็บเกี่ยวได้ผลผลิตใหม่ ทำให้อุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหาร

“นักษัตร” เป็นคำจากภาษาสันสกฤต หมายถึงชื่อรอบเวลากำหนด 12 ปี เป็น 1 รอบ เรียก 12 นักษัตร โดยกำหนดให้สัตว์ 12 ชนิด เป็นสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายแต่ละปี ซึ่งเริ่มจากปีชวด-หนู ลงท้ายด้วยปีกุน-หมู

[จากหนังสือ *สิบสองนักษัตร* ของ ส. พลายน้อย (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2532) สำนักพิมพ์มติชน พิมพ์ครั้งที่สาม พ.ศ. 2547 หน้า 3]

[จีนเปลี่ยนปีนักษัตรตอนปีใหม่จีน (ตรุษจีน) ส่วนไทยเปลี่ยนปีนักษัตรตอนปีใหม่ไทย คือ เดือนอ้าย หรือ

เดือนที่ 1 (หลังลอยกระทง) ตรงกับปฏิทินสากลราว พฤศจิกายน-ธันวาคม แต่ถูกครอบงำว่าเปลี่ยนตอน สงกรานต์ ซึ่งไม่ใช่ เพราะสงกรานต์เป็นพิธีขึ้นปีใหม่ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ไทยรับจากอินเดีย ส่วน สิบสองนักษัตรไม่มีในอินเดีย เนื่องจากสิบสองนักษัตร เป็นสิ่งเนื่องในศาสนาผีที่ไทยรับจากจีน]

เดือนอ้าย ราวหลังกลางเดือนพฤศจิกายนของทุก ปี เป็นช่วงขึ้นปีนักษัตรใหม่ เทียบปัจจุบันคือขึ้นปีใหม่ ของชุมชนดึกดำบรรพ์สุวรรณภูมิในอุษาคเนย์

[สงกรานต์ อยู่ในเดือนห้าทางจันทรคติ เป็นช่วง เปลี่ยนราศีตามปฏิทินสุริยคติ จากราศีมีนสู่ราศีเมษ (ถือ เป็นมหาสงกรานต์) เทียบสากลเป็นขึ้นปีใหม่ของอินเดีย แต่ไทยและเพื่อนบ้านรับสงกรานต์จากอินเดีย แล้วต่าง เหมามาเป็นขึ้นปีใหม่ของตน]

เดือนอ้าย แปลว่า เดือนที่หนึ่ง หรือเดือนแรกของ 12 เดือน (ใน 1 ปี) ตามปฏิทินจันทรคติ

หมายถึงเริ่มต้นฤดูกาลใหม่ เริ่มปีนักษัตรใหม่ ตั้งแต่ ลอยกระทง เดือน 12 (เมื่อเทียบปฏิทินสากลทางสุริยคติ จะอยู่ราวหลังกลางเดือนพฤศจิกายน ต่อเนื่องถึงเดือน ธันวาคม)

ปีนักษัตร ได้แก่ ชวด, ฉลู, ขาล, เกาะ ฯลฯ มีรูป ประจำปีเป็นสัตว์ต่างๆ เช่น ชวด หนู, ฉลู วัว, ขาล เสือ, เกาะ กระต่าย ฯลฯ ผู้รู้บางท่านบอกว่าเป็นวัฒนธรรมจาก

26 พิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ”

ตะวันออกกลาง (ไม่มีในอินเดีย) เช่น อิหร่าน (เปอร์เซีย) ผ่านไปทางจีน เข้าสู่อุซเบกิสถาน ถึงไทย

อ้าย ในภาษาไทยแปลว่าหนึ่ง เป็นคำเรียกลำดับ และนับจำนวนที่เป็นเพศชาย

ในภาษาไทยมีใช้ต่างกันเมื่อเรียกลูกสาวกับลูกชาย เรียกลำดับลูกสาวว่า เอื้อย, อี้, อ่าม, ไอ, อ้าว, อก, เอก, แอก, เอา, อัง ฯลฯ ลูกชายว่า อ้าย, ญี่, สาม, ไส, จัว, ลก, เจต, แปด, เจ้า, จัง ฯลฯ

[คำว่า อ้าย แปลงเป็น ไอ้ เช่น ไอ้เบิ้ม, ไอ้ห้า ฯลฯ คำว่า อี้ แปลงเป็น อี เช่น อีบัว, อีดอกทอง ฯลฯ]

เดือน เป็นคำเรียกดวงจันทร์ ที่ทำให้มีน้ำขึ้น-น้ำลง หล่อเลี้ยงพืชพันธุ์ธัญญาหาร

ดวงจันทร์เห็นได้ชัดตอนกลางคืน เรียกว่าค่ำ มีความเปลี่ยนแปลงเรียกเดือนขึ้น (หรือข้างขึ้น) สลับกับเดือนแรม (หรือข้างแรม) รวมกันได้ราว 30 วัน บางครั้ง 31 วัน คนเราเลยยอมรับเรียกชื่อเวลาทั้งหมดว่าเดือนหนึ่ง หรือหนึ่งเดือน

คำว่าเดือนจึงหมายถึงระยะเวลา 30-31 วันตาม จันทรคติ (แปลว่า คติที่มีดวงจันทร์เป็นแกนกลาง)

ปี หมายถึง ช่วงเวลาที่โลกโคจรรอบดวงอาทิตย์ ครั้งหนึ่งประมาณ 365 วัน แบ่งเป็น 12 เดือน

คนแต่ก่อนไม่เรียกปี แต่เรียกเข้า (ที่ปัจจุบันเสียงเป็นข้าว) ตามการเพาะปลูกทางกสิกรรม ทำนาปลูก

สัตว์รอบวงในได้แก่สัตว์ประจำทิศทั้ง 4 คือ มังกร, หงส์, เสือ และเต่า ถัดออกมาคือสิบสองนักษัตร และวงนอกเป็นสัตว์ 28 ตัว บนคันท้องโลหะยุคราชวงศ์ถัง ค.ศ. 618-905 (พ.ศ. 1161-1448) (จากหนังสือ สิบสองนักษัตร ของ ส. พลายน้อย สำนักพิมพ์มติชน พิมพ์ครั้งที่สาม พ.ศ. 2547 หน้า 2)

28 พิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ”

ข้าวแล้วได้ข้าวปีละครั้ง

แม่ปีลูกปี ในล้านนาได้ต้นแบบจากปฏิทิน “กานจือ” ของจีน ราว 3,000 ปีมาแล้ว **แม่ปี** หมายถึง ศก มี 10 ศก ได้แก่ กาบ, ดับ, ลวาย, เมิง, เป็ด, กัด, กต, ลวง, เต่า, กำ **ลูกปี** หมายถึง นักษัตร์ มี 12 นักษัตร์ ได้แก่ ใจ้, เป้า, ยี่, แม้า, สี, ใส, สง้า, เม็ด, สัน, เล้า, เส็ด, ไก่

[ปีนักษัตร์ทางภาคกลางเรียกชื่อด้วยคำจากหลายภาษา เช่น ชวด (ภาษาจีน), ขาล (ภาษาเขมร), จอ (ภาษากูย) เป็นต้น]

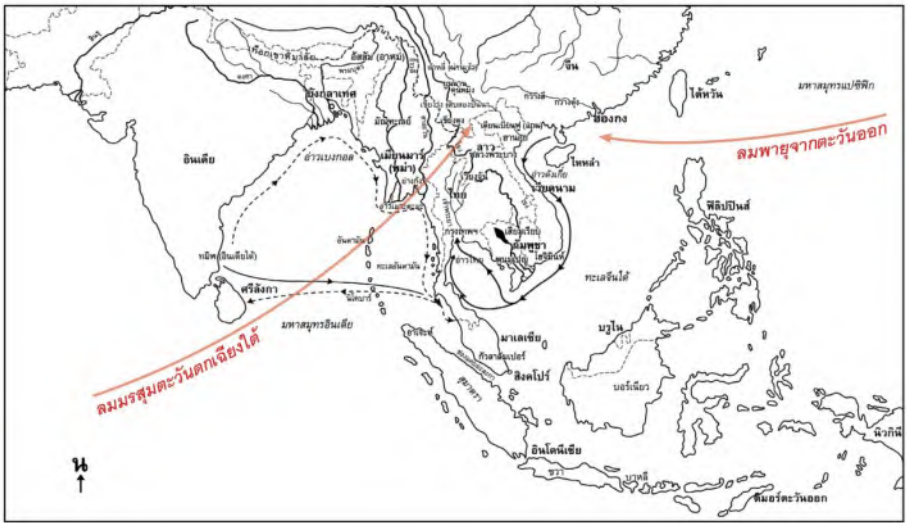
สิบสองนักษัตร์ นามปีมหาจักรในล้านนาตรงกับภาษาจีนโบราณ เช่น

ล้านนา เรียก ปีกาบใจ้ ตรงกับจีนว่า กับจี (ภาคกลางเรียก ปีชวดเอกศก)

ล้านนา เรียก ปีกัดแม้า ตรงกับจีนว่า ก็แม้า (ภาคกลางเรียก ปีเถาะจศก)

[สรุปจากหนังสือ “คนไท” ไม่ใช่ “คนไทย” แต่เป็นเครือญาติชาติภาษาของ เจีย แยนจอง สำนักพิมพ์มิตชัน พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2548 หน้า 34-35]

ภาคเหนือเร็วกว่าภาคกลาง เดือนอ้ายของล้านนาอยู่ทางเหนือ เริ่มก่อนภาคกลาง 2 เดือน (ขณะนั้นภาคกลางยังเป็นเดือน 11) เมื่อภาคกลางถึงเดือน 12 มีลอยกระทง แต่ทางภาคเหนือเป็นเดือนยี่ (เดือน 2) แล้วจึงเรียกคืนวันเพ็ญลอยกระทงว่ายี่เป็ง (เป็ง คือ เพ็ญ)

แผนที่อุษาคเนย์ มีดินแดนไทยเป็นคาบสมุทรยื่นยาว
ลงทางใต้ ขนาบด้วยทะเล อันเป็นแหล่งลมมรสุมและลมพายุ
พัดพาฝนให้ตกในฤดูฝน โดยเริ่มจากตอนบน (ภาคเหนือของ
ไทย) แล้วเลื่อนลงตอนล่าง (ภาคกลางและภาคใต้ของไทย)

30 พิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ”

เหตุที่ภาคเหนือเรียกประเพณีลอยกระทงว่ายี่เป็ง ก็เพราะรับพิธีลอยกระทงขึ้นไปจากภาคกลาง (ที่มีใน กลางเดือน 12) เลยต้องปรับกำหนดให้ตรงกับภาคกลาง ด้วย แต่ขณะนั้นภาคเหนือเป็นเดือนยี่แล้ว จึงเรียกลอย กระทงว่า “ยี่เป็ง” หมายถึง เพ็ญเดือนสอง (ไม่ใช่เพ็ญ เดือนสิบสอง)

พอภาคกลางเริ่มปีใหม่เดือนอ้าย ทางภาคเหนือ ก็เข้าเดือนสามแล้ว ซึ่งมีเหตุจากประเทศไทยมีพื้นที่ เป็นรูปยาวตั้งแต่เหนือลงใต้ ทำให้แต่ละพื้นที่รับลมมรสุม ที่นำฝนตกจากมหาสมุทรไม่พร้อมกัน

ภาคเหนือรับมรสุมก่อนภาคกลางและภาคใต้ ฝน จึงตกทางภาคเหนือแล้วเริ่มฤดูทำนาก่อนภาคกลางและ ภาคใต้ เป็นเหตุให้ข้าวทางภาคเหนือออกรวงสุกเต็มที่ มีการเก็บเกี่ยวก่อนภาคกลางและภาคใต้ โดยเฉลี่ยราว 60 วัน หรือ 2 เดือน

สรุปคติ

หลังรับวัฒนธรรมอินเดียเมื่อเรื้อน พ.ศ. 1000 ศาสนา พราหมณ์-ฮินดู และศาสนาพุทธจากอินเดีย ยอมรับ นับถือพิธีกรรมทางศาสนาผีเข้าเป็นส่วนหนึ่งของตน (เพื่อตั้งดูตคนพื้นเมืองนับถือศาสนาใหม่จากอินเดีย) ทำให้พิธีกรรมเหล่านั้นอยู่ในความเชื่อทางศาสนา “ผี-

พระสุริยเทพ ต้นทางระบบสุริยคติ ผู้ปั้นดลแสงสว่างและ
ฤตुकาลแห่งความอุดมสมบูรณ์ พบประติมากรรม หลัง พ.ศ.
1000 มากสุดที่เมืองศรีเทพ (อ. ศรีเทพ จ. เพชรบูรณ์)

[ภาพจากหนังสือ *ศรีเทพ ทวารวดี ราชธานีแห่งแรกของ
สยาม* ของ ศาสตราจารย์ ดร. พิริยะ ไกรฤกษ์ พิมพ์ครั้งแรก
พฤศจิกายน 2564 หน้า 64-69]

32 พิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ”

พราหมณ์-พุทธ”

ราชสำนักในไทยสมัยแรกนับพันๆ ปีมาแล้ว (พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร และอื่นๆ) ยอมรับนับถือพิธีกรรมความเชื่อ “ผี-พราหมณ์-พุทธ” จากนั้นพัฒนาเติบโตแตกต่างกัน นานา แล้วถูกใช้เป็นเครื่องมือทาง “ศาสนา-การเมือง” จากราชสำนักครอบงำสังคมที่มีชุมชนแตกต่างกันความเชื่อให้ผนึกเป็นปึกแผ่นด้วยการนับถือพิธีกรรม “ผี-พราหมณ์-พุทธ” อย่างเดียวกัน

พิธีกรรมสำคัญเรื่องหนึ่งที่ราชสำนักสมัยแรกๆ จัดการคือ ระบบปฏิทินที่แต่เดิมใช้จันทรคติทางศาสนาผี ตามปีนักษัตร (รับจากจีน) ให้เปลี่ยนเป็นระบบสุริยคติตามอินเดีย ดังนี้

(1.) **สัปดาห์** มี 7 วันตามลำดับ อาทิตย์, จันทร ๗ลๆ

(2.) **เดือน** มี 30 วัน (โดยเฉลี่ย)

(3.) **ปี** มี 12 เดือน ตามลำดับ มกราคม, กุมภาพันธ์ ๗ลๆ

(4.) **ราศี** หมายถึง ดวงอาทิตย์โคจรผ่านดาว 12 หมู่ และดาวหมู่หนึ่งเรียกราศีหนึ่ง ได้แก่ เมื่อดวงอาทิตย์ผ่านดาวหมู่ใดก็เรียกชื่อราศีตามกลุ่มดาวนั้น เช่น ราศีมีน, ราศีเมษ, ราศีพฤษภ เป็นต้น

หมู่ดาวรูปแกะเรียกว่าเมษ (อ่าน เม-สะ) เมื่อดวงอาทิตย์ผ่านดาวรูปแกะ เรียกว่าราศีเมษเป็น “มหา